

A MSzFE és a TESz *árt*, *ölt* és *int* szócikkeihez

I

A MSzFE. az *árt*-igét a N. *ár*-ik 'romlik, rothad, poshad (főtt étel, kenyér, málé, víz)' jelentésű ige műveltető v. mozzanatos képzővel alakult származékának tartja és a rokon nyelvi hangtani megfelelőekkel vélt egyezést alapján egy finnugor **ar3*-kiindulóalakra vezeti vissza. — A MSzFE.-nek ez a véleménye, az időközben részleteiben többször is módosult, budenzi hagyományt (MUSz. 754) tükrözi, de alaposabban szemügyre véve kiderül, hogy ez az összeállítás jelentéstani szempontból össze nem illő adatsort fog egybe: m. *árt* 'schaden' ~ vog. *örti* . . . 'müde werden' ~ osztj. *örziđá* 'sich abnützen (Kleidung), . . . zerbrechen, entzweigehen, zerreißen' (intr.) ~ zürj. *orny* (Wied.) 'abreißen, abbrechen, zerreißen (intr.) . . . matt werden, ermatten, ermüden' ~ votj. *ur* . . . 1. abreißen, 2. jäten.' — A TESz. is ősi örökséget lát az *árt*, illetőleg az *ár*-ik igében, de a jelentéstani összefüggésekre érzékenyebben reagál, amennyiben megjegyzi: a N. *ár*-ik az eredeti jelentéshez képest nagyfokú jelentésszűkülést mutat. Ez a jelentésszűkülésnek felfogott jelenség azonban csak okkal-móddal, nagy engedmények árán fogadható el és szükségessé teszi a N. *ár*-ik ige eredetének újbóli felülvizsgálását.

Hogy az *árt*- < *ár*-ik igének a kutatás folyamán (l. a TESz. gazdag irodalmát) rendkívül összekuszálódott eredetkérdését kibonyolíthassuk, vissza kell térnünk VÁMBÉRY régi, elgáncsolt elméletéhez. A Magyarok Eredetében (1882) 194. l., ahol a népi *ár*-ik igéről még nem lehetett tudomása, ui. ezeket mondja: „Az ujj. *arta*- 'ártani' igének csak az *ár*- töve lehet ősrokon, mert az *arta*- már török képzés, minnélfogva ez alakban már nem mondhatjuk ősrakonnak.” — VÁMBÉRY következtetése, amint alább látni fogjuk, minden megalapozatlansága ellenére is, lényegében sokkal közelebb jár az igazsághoz, mint a későbbi hozzászólók. Hogy VÁMBÉRY véleményét soha sem méltatták komoly figyelemre, annak egyik oka az, hogy az *ár* tövét abszurd módon a *kár* szóban kereste. És mivel a N. *ár*-ikhoz hasonló: 'romlik, rothad, poshad' jelentésű tör. *ar*- igetövet a mai napig sem tudunk kimutatni, a kutatás számára nem maradt más hátra, mint a hangtanilag egyeztethető finnugor igetövek közt keresgélni. — VÁMBÉRY említett vaskos tévedését azzal is tetézte, hogy ezúttal is pontatlanul fordít: az ujj. *arta*- nem am. 'Schaden zufügen', hanem 'verderben (intr.), zugrunde gehen' (ATGr. 295). CAFEROĞLU interpretálásában is az első jelentés: 'bozulmak' verderben (intr.) Uyg. Sözlük. Az Altun Jaruk szinonim igéinek páros használatában: *arta*- ~ *bozul*-, különösképpen is ki-domborodik az *arta*- ige elsődleges jelentése: 'isportitsja, gniť' (Drevnetjurkskij sl. 56). Ugyanez a szótár a következőképpen foglalja össze a nyelvemlékek *arda*- ~ *arta*- igéinek összes jelentéseit: 1. 'portitsja; 2. uchudšatsja, sovraščatsja; 3. razrušatsja; narušatsja; propadat, pogibat.' A mai török nyelvjá-

rásokban: orjot *arta-* 'isportitsja' (BASKAKOV-TOŠČ.) tel. *arta-*, szag. kojb. kacs. ujj. *arda-* 'zugrunde gehen, verderben' (RADL. I, 309, 319). Példamondatai: *ardap par anyot* (szag.) 'verfaultes Heu'; *ardaza su* 'wenn das Wasser schlecht wird' (RADL. I, 219). Továbbá: *ardan pargan it* isportivšeessja mjaso' (BASKAKOV, Chak.-russk. sl.). A jakutban tovább képzett formában: *ardaya-(i)r* 'plesnet, pokrivaťsja plesenju, podergunťsja sloem gnili'. Pl.: *arda arbitar, ari, ot* 'zaplesnevevsie tar (prokvašenoje moloko), maslo, seno'. A puszta *arda-* tőige — eltérően a töröktől — a jakutban csak az időjárás rosszrafordulásával kapcsolatban használatos: *arda-* 'stanovitsja nenstnim, dozdit, snežit' és származéka az *ardaχ* am. l. 'nepagoda', de 2. 'plesen' is (PEK.) Jövevényszóként a kamasszban: *arda(dy)-* 'verderben (intr.), verfaulen' (JOKI, Sajansam. Lehnw. 70). A nyelvemlékek gyakori kauzativuma: *ardat-* jelentése pedig pontosan az, mint a magyar *árt* kauzativumé: 'ártani, elrontani, tönkretenni', átvitt értelemben is. Pl.: *at ardat-* 'névének, hírnévének ártani' (Kutadgu Bilik). — Visszatérve a N. *ár-ik* igére, kiegészítésképpen megemlítjük, hogy a MSzFE.-ben felsorolt 'romlik, rothad, poshad' jelentése nem csupán a moldvai csángók nyelvjárásában mutatható ki (MTSz.), hanem a kirajzás helyén, a székelységben, Csík megyében is él: „A búza, a rozs mim *megárt* a sok esőtől! Sok *megárt* van a gabona közt” (HORGER, MNy. 9: 431). A moldvai Bogdánfalván följegyzett *árlík* pedig úgy viszonylik az *árt* igéhez, mint az *oszlik:oszt, foszlik:oszt* stb. viszonylanak egymáshoz (MNy. 30: 103).

A felsorolt török nyelvi adatok alapján világos, hogy az *ár-(ik)* igető jelentése pontosan megegyezik a tör. *arda-* ~ *arta* tőigék jelentéstartalmával: 'romlik, rothad, poshad, penészedik': a termény, a víz és a különböző élelem. Egyben azonban az is nyilvánvaló, hogy a török ige ebben a formájában nem lehetett a magyar *ár-ik* közvetlen forrása, amint azt már VÁMBÉRY helyesen látta. — A török nyelvtanok denominális verbumképzőként tartják számon a *-da-*, *-dä-* ~ *-ta-*, *-tä-* képzőt, amelyről RAMSTEDT megállapítja, hogy a mongolban a mai napig produktív képző, a törökben ellenben ritka, bár egyes szavak esetében nagy területen elterjedt (Verbstammbildungslehre. JSFOu. 28/3: 39—42). Mongol minták utánzását sejteti a szóban forgó tör. *arda-* ige is, mert a jakutot is beleszámítva, a fent idézett adatok mind a mongol nyelvterülettel határos északi török nyelvjárásokból valók, bár feljegyezték a szót Anatóliában is: *artamak* 'fasit olmak' (verderben intr.). Tarama Dergisi II, 876. Vö. Türkçe Sözlük: *artamak* id. A mongol—török *-da-/ta-* ~ *-dä-/tä-* képzők eredetének, elterjedésének és funkciójának megoldatlan kérdései nem befolyásolják a magyar *ár-* igető átvételének és további képzésmódjának körülményeit, illetőleg a magy. *ár-t-* és a tör. *ar-da-* < *ar-* külön magyar és külön töröknyelvi fejlemény. — Már most az a tény, hogy a törökségben egy denominális ige jelentéstartalma — a hangtani megfelelésről nem is szólva — pontosan megfelel egy magyar igetőnek, arra enged következtetni, hogy létezett az őstörökben egy **ar* ~ **ar-* nomen-verbum — az eddigiek alapján legvalószínűbben — konkrét 'penész ~ penészedik' jelentésben, amelynek nominális tagja már csak elhomályosult alapszavú török igei származékokban él, a verbális tag pedig a magyar N. *ár-ik* igében őrződött meg. Persze az sincs kizárva, hogy annak idején a nomen is átvettük, amit későbbben a szláv eredetű *penész* < *plesn* szorított ki a használatból. — Az átvett 'romlani, rothadni, poshadni, penészedni' jelentésű *ár-* igető a magyar nyelvtörténet folyamán a *-t-* műveltető képzővel bővült és a köznyelvben ma már csak ebben az alakjában él. — Amennyiben fenti gondolatmenetünk helyes, megállapíthatjuk, hogy az

ár-ik igetőnek semmi köze sincs a MUNKÁCSI felvetette korábbi: magy. *ár-* < tör. *az-* 'verführen, schlimm werden' egybevetéshez (NyK. 32: 272), ahol is a *z ~ r* hangmegfelelésre gondol, mert a tör. *az-* ige elsősorban erkölcsi kvalitásra és nem konkrét folyamatra vonatkozik. De nincsen köze a magyar *ár-ik* igének a nyelvemlékekben mindig két egymásból folyó jelentésben feljegyzett, másik gyanúba fogott *ar ~ türkm. ār-* igéhez sem: 1. *ar-* 'ustavať, utomljatsja'; 2. 'tošcať, chudeť' (Drevnetjurkskij sl.). A két tör. *ar-* igető különválasztását nem csupán a különböző jelentés, hanem az a körülmény is indokolja, hogy a jakutban eltérő hangtani képviselőjük van: tör. *arda-* 'verderben' (intr.) ~ jak. *ardij* 'trübe werden, schimmeln' és vele szemben: tör. *ar-* 'müde werden, abmagern' ~ jak. *ir-, irabin* 'von Kräften kommen' (BÖTHLINGK 9, 31).

Mindezek alapján magától értetődik, hogy jelentéstartalmát tekintve a magy. *ár-ik* igető nem hozható kapcsolatba a MSZFE. ajánlotta finnugor megfelelőekkel sem. Szempontunkból igen érdekes, hogy az *árt* szócikk ellentmondásos jelentésű finnugor adatait RÉDEI (Die syrj. Lehnw. im Wog. 67) egy 'abreißen, abbrechen, zerreißen → *dünnwerden → abmagern' irányú jelentésfejlődéssel kísérli meg áthidalni, de ebből a láncolatból kifejezetten hiányzik az — úgy látszik — sehova be nem iktatható, magyar 'romlani, rothadni' stb. jelentés.¹ — A magyar *árt* illetve *ár-ik* ilyen kiemelése a finnugor szómezőből, tárgytalanná teszi az egész szócikket. A fennmaradó finnugor adatok egymásközi hangtani, alaki és jelentéstani viszonya, a kölcsönhatások iránya, valamint az esetleges török vonatkozások kérdése, speciális finnugrisztikai probléma.

Amint arról a bevezetőben már szó esett a TESz., némi jelentéstani aggályoskodást leszámítva, elfogadja a MSZFE. *árt* etimológiáját megjegyezve azonban, hogy az egybevetett adatok alapján kikövetkeztetett fgr. **ar3-* alapszó esetleges török kapcsolatainak kérdése még nincs tisztázva. Ez a megjegyzés nyilván NÉMETH: Az urali és a török nyelvek ősi kapcsolatai (NyK. 47: 72) című tanulmánya nyomán született (vö. még: Probleme der türkischen Urzeit. Bibl. Orient. Hung. V, 73). NÉMETH fenti cikkei a szóbanforgó összes fgr. *ar-*, *or-* és *ur-* igetőveket egyazon: 'müde werden, abmagern' jelentésű tör. *ar-* igével egyezteteti, illetőleg a fgr. alapalak **ar3-* és az őstör. *ar-* igető közt ősi kapcsolatot lát, de szerinte is még további bizonyítást igényel, mert: „Die Zusammenstellung ist wegen der Abweichung des Vokalismus unsicher.” Amennyiben ilyen ősi kapcsolat feltehető, az csak a magyar *ár-ik* ige kikapcsolásával jöhetne szóba.

II

Az *árt* ige tövének helyes kielemezését nagyban gátolta az a téves szemlélet is, amely szerint elhomályosult tövű képzett igéink közt nem lehet török eredetű ige, mivel azok mindig kitevő nélkül honosodtak meg nyelvünkben. — A tétel cáfolatára álljon itt bizonyítékul *ölt* igénknek a tárgyalt *árt* igéhez hasonló esete. — NÉMETH származtatása értelmében (KCsA. 1: 74—5) *ölt* igénk a magyarba is átkerült török *il-* (*ill-ik*) ige már képzett kauzatívumának, a tör. *ill-* igének az átvétele. Az oszmánból idézett *il-* 'sich mit etwas verbinden,

¹ Idézett munkámban (67, 94. l.) nem „az *árt* szócikk ellentmondásos jelentésű” finnugor adataiban tettem fel a fent közölt jelentésfejlődést, hanem a zürj. *or-* 'abreißen usw.' igéből származó vog. *ār-* 'abmagern' jövevényszóban. — Rédei Károly.

verwickeln, an etwas hängen bleiben, auf etwas treffen' (Z) és az ugyanonnan való, az ujjgurból is felemlített oszm. *ilt-* 'tragen, bringen, fortbringen, fort-schicken, absenden, wohin führen, wohin befördern, leiten' össze nem egyeztethető nagy jelentéskülönbsége azonban nem nyer magyarázatot. — PAIS (KCsA. 2: 460—3) elfogadja, illetve nem kifogásolja NÉMETH *ilt-* > *ölt-* egybevetését, de zavarónak érzi a feltűnő jelentéskülönbséget és azt is világosan felismeri, hogy a magyar nyelvtörténeti s nyelvjárási származékok mind a két ige, az *illik* és *ölt* esetében is, kizárólag csak az *akad*, *akaszkozik*, *akad* jelentésből magyarázhatók meg kifogástalanul. Ilyen magyar szempontú megfontolás alapján megkísérli a két eltérő jelentést egy nevezőre hozni, illetőleg valamennyi előforduló jelentésárnyalatot ugyanabból az *akad*, *akaszt* alapjelentésből levezetni. PAIS NÉMETHnek csak az oszmánra és ujjgurra szorított adatszolgáltatását KĀŠGĀRĪ (BROCKELMANN) és BANG-GABAIN nyelvemléki adataival bővíti ki s az *il-* és *ilt-* jelentéskörének áthidalásában elsősorban KĀŠGĀRĪ 'sammeln' jelentésű *ilit-* adatára támaszkodik, amit a megbízhatóbb BESIM ATALAY kiadás nem ismer. Ez azonban részletkérdés, fontos az, hogy a török adatok 'führen, bringen' jelentésének teljes kizárásával és a kialakult jelentéscsoportok helyes megítélésével, magyar vonatkozásban megnyugtató rendet teremt az *ill-ik* és *ölt* származékok első tekintetre bonyolultnak látszó szövevényében. — Az irodalmi hozzászólások sorrendjében maradvá, NÉMETH és PAIS idézett török adatait LIGETI (MNY. 31: 85—7) további gazdag anyaggal egészíti ki és vizsgálódását kiterjeszti a mongol és a mandzsu-tunguz nyelvekre is. LIGETI tipikus példái (a források ismétlése nélkül): 1. *il-* 'anhängen'; *iläk-* 'hängen bleiben'; *ilil-* id.; *ilış-* 'sich berühren'; *ilgü-* 'zuknöpfen' stb. 2. *ilt-* 'fortbringen'; *iltiș-* 'beim fortschaffen helfen'; *ältin-* 'fortgebracht, geschickt werden' stb. Ide kell csatolnunk még az azonos jelentésmegoszlást mutató következő csuvas igéket is: *lek-* 'beleakasztani; stecken, o. hängen bleiben, in etwas geraten' (kaz, *iläk-läk-*) és *leş-* '(el)- vinni, elkísérni; wegführen, fortbringen, begleiten' vö. kaz. *ilt-*, *it-* 'tragen, wohin bringen' stb. (PAASONEN, Szójegyzék.) De ugyanez a jelentésbeli szembenállás észlelhető a mongol és mandzsu-tunguz nyelvek azonos igetöveinek a töröktől eltérő jellegű származékaiban is. Hogy csak az irodalmi mongolt említsem: *elgü* 'pendre, être suspendu, être accrocher, suspendre, accrocher' (Kow, I, 212) és *elege-* 'envoyer, qc., déléguer' (Kow. I, 299). Szinte hihetetlen, hogy ez a bő adatismeret s a belőle adódó nyilvánvaló tény, hogy az *akad*, *akaszt* jelentés minden esetben a pusztá *il-* igetövhöz, a *vezet*, *hoz* jelentés pedig az *ilt-* töigéhez fűződik, nem tudta megszüntetni illetőleg feloldani azt a feszültséget, ami NÉMETH és PAIS felfogása közt fennáll: 1. Az *ölt* ige a tör. *ilt* < *il-* átvétele; 2. Az *ölt* ige csak a tör. *il-* jelentéséből magyarázható meg. — Nyilván ez esetben is a régi török igei átvételekről vallott hibás nézet játszott közre, hogy PAIS professzor sem tette meg az utolsó lépést és nem vonta le eddigi pompás megfigyeléseiből a végső következtetést, hogy: mi csak a tör. *il-* *akad*, *akaszt* igét vettük át, a *-t*-kauzativum pedig magyar nyelvi fejlemény. Senkiben sem ötlött fel a gondolat, hogy az idézgetett *ilt-* 'führen, bringen' nem lehet az 'anhängen' jelentésű *il-*kauzativuma, mert a kauzatív *-t* önmagában semmiképpen sem indokol ilyen nagyfokú jelentéskülönülést. Erre beszédes bizonyíték az *il-* 'anhängen' igének valóságos kauzativuma, amire azonban egyelőre csak a mai türkménből van példánk: *iltemek* 'privjazivat, prikrepljat, podvjazivat' < *ilmäk* 'cepljatsja, zacepljatsja, pricepljatsja' (BASKAKOV). — Az *ilt-* 'führen, bringen' töige alapszava ismeretlen. RĀSĀNEN etimológiai szótára is megcsillagozza:

**äl-t.* (~ *ilt.*) 'fortführen, bringen'. A karakalpakban BASKAKOV szótára szerint a két szóban forgó ige, különböző vokalizmusban él: *il.* 'sceptif' és *elt.* 'vīnesti'. Ugyanilyen hangtani különbséggel említi a két igét CodCum. kiadásában GRÖNBECH is és BÖHTLINGK jakut szótára a szókezdő vokálisok hosszúságában jelez különbséget: *il.* 'anknüpfen, anhängen' és *ilt.* 'führen, tragen' (37, 38). RAMSTEDT (Einf. II, 197) a maga részéről arra gondol, hogy a 'führen, bringen' jelentésű *ält.* ~ *ilt.* ige denominális származék az *el* 'kéz' jelentésű szóból és hivatkozik az ujj. *qolt.* 'führen' < *qol* 'kar' analógiájára (RADL. II, 595). Szerinte a török *t* a mong. és mandzsu-tungusz *-da-*, *-dä-* denom. verbumképző szabályos folytatása. — A 'führen, bringen' jelentésű *ält.* ~ *ilt.* tőige kielemezése török etimológiai feladat; említése itt csak annyiban időszerű, hogy kihangsúlyozza a homonim *il.*¹ és *il.*² teljes különállását. — A magyar *ölt* ige irodalmának érdekes mozzanata, hogy már LIGETI kimerítő adatközlése után, PAIS „illik” cikkében (MNY. 35: 256–9), az ige konkrét és elvont jelentésköreinek mélyreható vizsgálata után újra visszatér az *ölt* ige, számára még mindig nyugtalanító problémájára és az ellentmondásokból kiutat keresve a következőket mondja: „... hangtörténeti okokból, de jelentéstani mozzanatok miatt is azt gondolhatjuk, hogy az *illik* eredetijét más török nyelvből és máskor kaptuk mint az *ölt*-ét”. — Végezetül megemlíteném a TESz. készülő III. kötetének vitatott eredetűnek mondott *ölt* címszavát. A szerkesztők véleménye szerint is valószínűbb, hogy az *ölt* az *ill-ik* ige magyar nyelvi származéka és nem készen kaptuk, a jelentése miatt sok fejtörést okozó *ilt.* ige alakjában. Az átvett *il.* ige eredetileg palatális-illabiális magánhangzójának labializálódását pedig a rákövetkező *l* + zárhang kapcsolat hatásának tulajdonítja mint: *telít* : *tölt* stb.

III

A magyar nyelvtörténet folyamán keletkezettnek látszik *int.* r. alakv. *imt.* 'winken' igénk is. GOMBOCZ a TörJövsz. magyar kiadásában nem teszi zárójelbe mint különben a kétséges átvételeket, hanem csupán arra hivatkozik, hogy a tör. *imdä.* > m. *int.* egyeztetést nem tudjuk biztos tör. *-md.* ~ m. *-nt.* hangmegfelelésekkel igazolni. GOMBOCZ ezzel a megjegyzésével megkérdőjelezi PAASONEN (KSz. 3: 243) és MUNKÁCSI (NyK. 32: 393) korábbi török származtatását is: magy. *int.*, *imt.* ~ tör. *imdä.*, *intä.* 'winken'. A BTLw.-ben pedig már úgy dönt GOMBOCZ, hogy az *int* igét végképpen törli az elfogadható török jövevényszavak sorából. Ennek alapján ítélt a TESz. is: az *int* ige török származtatása téves.

Az ÉrtSz. szerint a magy. *int.* ige első és a TESz. szerint is elsődleges jelentése: kézmozdulattal, fejbólintással, szemhunyorítással v. valamely tárgy mozgatásával jelt ad valakinek. Ugyanezt a jelentést tükrözik a török nyelvemlékek igei megfelelői: *imlä.* 'davať znak, morgať' (hunyorogat, kacsingat), *indä.* ~ *inlä.* 'zvať, davať znak' (Drevnetjurkskij sl.). A mai török nyelvjáráásokban: ojrot *imdä.* 'davať znak rukoj, zvestikulirovat' (BASKAKOV—TOŠČAKOVA); tar. ujj. csag. kar. L. T. *indä.* 'ein Zeichen geben, winken, rufen, herbeirufen, einladen' (RADL. I, 1447) és a jakutban: *imnä.* (< *im-lä.*) 'Znak delať, metiť (uši životnich)' és *imnän* 'davať znak glazami, migat glazami' (PEKARSKIJ). Vö. mongol *imnä.* 'cliner les yeux, hocher la tête en signe de consentement' (Kow. I, 311); ordos *émne* (*imne*) 'faire une marque... (Mos-

TAERT). Mélyhangú párjai: *im*. *imda*- 'göz kirmak), iŝmar etmek (kacsintani)', kirg. *imda*- 'podmigivat, davat Znak glazami' (JUDACHIN); kir. *imda*- 'ein heimliches Zeichen geben'; kaz. tob. uig. *imla*- 'ein Zeichen, einen Wink geben, winken'; bar. *imna*- 'ein Zeichen mit der Hand geben' (RADL. I, 1404, 1408). — A származék igék alapját képező nomen: *im* 'Znak, Parol' (Drevnetjurkskij sl.); a mai nyelvjárásokban: ojtrot *im* 'mëtka, tavro; znak, namëtka' (BASK.—TOŠČ.); chakass *in* 'mëtka, znak' (BASK—INKIŽ.—GRAKUL); alt. tel. *im* 1. 'Eigentumszeichen am Ohren des Haustieres'; 2. 'ein Zeichen mit der Hand, Wink' (RADL. I, 1571); oszm. *im* 'iŝmar, iŝaret' (ZÜBEYR, Anadilden derlemeler 186); kir. bar. tob. *im* 'ein mit der Hand gegebenes Zeichen' (RADL. I, 1404). A jakutban: *im* 'mëtka (zarec) na uŝach životnich . . . (PEKARSKIJ). Vö. mong. *im* 'Schnitte in den Ohren, Kennzeichen' (KOW. I, 208) ordos *em* (*im*) 'marque . . . faite à l' oreille des bestiaux' (MOSTAERT). Az előzőleg felsorolt széles körben elterjedt török *imdä*- ~ *indä*- igék jelentése 'jelez' (*int*) vagy 'jelöl', aszerint, hogy az illető nyelvjárásban 'Wink' vagy pedig 'Zeichen, Merkmal' jelentésben használatos-e az *im* ~ *in* nominalis alapszó. Abból a körülményből, hogy az alapszónak a törökségben túlnyomórészt, a jakutban és mongolban pedig kizárólag csak az *im* hangváltozata él, arra következtethetünk, hogy az *im* az ősbibb forma, mint ahogy a magyarban is az *imt* változat látszik a régibbnek.

Az I. fejezetben az *árt*- < *ár*-ik ige török származtatásával kapcsolatban mondottakhoz hasonlóan, az *imt*- ~ *int*- ige török eredete is csak egy őstörök *im*, *in* ~ *im*-, *in*- nomen-verbum föltevésével magyarázható meg elfogadhatóan. A képlet csupán annyiban változik, hogy míg a feltehető **ar*- ~ **aa* igenévszó verbális tagja önállóan csak a népi *ár*-ik igében őrződött meg és *r* nominális tag már csak az azonos jelentésű tör. *arda*- verbális származékban mutatható ki, addig a feltett *im*, *in* ~ *im*- *in*- nomen-verbumnak viszont csak a nominalis tagja van meg önállóan is a törökségben, igei tagja pedig a magyarságban is már csak képzetten fordul elő. — A merésznek látszó ősi nomen-verbum feltevés elkerülhetetlen rendező elv az elhomályosult tövű — a magyarba is átkerült — török igei (és névszói) származékok etimológiai fejtegetésénél. — A készülő „Etimológičeskij Slovarj Tjurkskich Jazykov” sok tapasztalattal rendelkező szerkesztője SEVORTJAN pl. ezeket mondja: „... pod sloem otnositelno pozdno obrazovannich slov . . . vskriŝvaetsja ich glagolno-imennaja kornevaja podosnova. Takim obrazom . . . pri etimologičeskom analize tjurkskich osnov, glagolno-imennije korni dolžni bit postojanno v pole vnimanija.” (Vopr. Jaz. 1971. 6: 86.)

Régen beágyazódott török igei átvételeink alapszavának kihámozása természetszerűleg sokkal bonyolultabb, több áthidaló feltevést tesz szükségessé, mint rendszeren alany esetben átvett főnevéké. Az, hogy minden esetben csak az igei alakrendszerünkbe beillő török igetövet vettük volna át és csak kitevő nélkül honosodott volna meg nyelvünkben, túlhaladott álláspont. Az a valószínű, hogy különösen a tartós kölcsönhatás kétnyelvűségének körülményei között, úgy vettük át az igét, amint azt a magyar nyelvérzék az idegen nyelv ragozott formáiból kikövetkeztethette, vagy ahogy azt a magyarul is beszélő idegen nyelvünkbe keverte. Az utóbbi esetben még inkább fennáll a lehetősége, hogy a török ige változatlanul, eredeti formájában: nyílt és zárt szótaggal, képzővel és anélkül került nyelvünkbe. Idővel azonban nyilván már az ősmagyar kor folyamán a nyílt szótagú ige a nyelv hagyományos képző elemeit felhasználva zárt szótagúként illeszkedett igei alakrendszerünkbe. — A zárt

szótagú török igék egy része pedig, amint azt a *árt, ölt* és *int* igék esetében is láttuk, a finnugor igék *félt, fojt, márt* stb. analógiájára a deverbális *t* képzővel gyarapodva, műveltető, de néha még érezhetően mozzanatos jelleggel folytatja életét a köznyelvben. — Általában nomen és verbum viszonyát, megmaradását vagy kiveszését, valamint elhomályosult alapszavú származékokban való meghúzódását honfoglalás előtti török átvételeinkben — régiségük miatt — éppen olyan szemmel kell tekintenünk, mint ahogy azt az ősi örökség szavainak a vizsgálatában is tesszük.

K. PALLÓ MARGIT

Contribution aux verbes hongrois: *árt, ölt, int*

L'auteur de cet article formule son opinion sur trois verbes hongroises d'origine turque à radical périmé: *árt*- 'nuir'; *ölt*- 'faire un point'; *int*- 'faire signe'. — 1. En cas du verb *árt*- le thème *ár*- 's'altérer, pourrir, se putréfier' est encore attesté dans les dialectes. L'auteur pense avoir trouver son équivalent phonétique et sémantique dans le verb turque dénomiatif: *arda*- ~ *arta*- 'isportitsja, ghit' (Drevnetjurkskij sl.), encore plus exactement dans le nomen-verbum hypothétique: *ar* ~ **ar*-. Cf. jak. *ardai* 'Schimmel' ~ *ardii* 'schimmeln' (BÖHTLINGK). 2. Le thème du verb *ölt*- est encore bien connu dans la langue parlée: *ill*-ik, mais il n'existe pas un rapport vivant entre les deux verbes. Il thème hongrois *ill*- remonte immédiatement au thème turque *il*- 'anpassen, anhängen'. Ainsi la forme verbale *ölt*- est également un résultat d'une dérivation hongroise. 3. L'histoire du verb *int*- 'faire signe', dont radical est tout à fait périmé, est pareille à celle du verb *árt*- 'nuir'. Il semble, que le verb *int*- est en connection avec le nomen-verbum hypothétique: *in*, *im* ~ **in*-, **im*- 'signe ~ fair signe'. Cf.: *indü*- ~ *imlä*- 'davať znak' < *in*, *im* 'Znak' (Drevnetjurkskij sl.). — Par ces emprunts verbaux on voit justifié l'hypothèse qu'au cours du développement historique de la langue hongroise l'accroissement morphologique des thèmes turques en position fermé par le suffixes *-t*- (caus., -moment.), ne montre aucune différence en comparaison avec les thèmes fénno-ougrienne.

MARGIT K. PALLÓ

